

PERVAZIVNÍ VÝVOJOVÉ PORUCHY

O lidech, kteří mají pervazivní vývojovou poruchou (nejčastěji autismus) říkáme, že *mají svůj svět*. Tito lidé „mají svůj svět“ především proto, že nerozumí tomu „našemu“, nerozumí tomu, co se kolem nich odehrává, neumí se vnějšímu prostředí přizpůsobit.

Jedná se o závažné poruchy mentálního vývoje, které se objevují už v raném dětství. Slovo pervazivní znamená hluboko pronikající, tzn. že psychický vývoj je narušen v klíčových oblastech psychiky člověka. U lidí s pervazivní vývojovou poruchou je narušena oblast komunikace, sociální interakce a představitosti, a to v různé míře, od které se odvíjí stupeň poruchy. Důsledkem toho jsou obtíže v porozumění běžným zákonitostem a pravidlům okolního světa, což způsobuje sníženou schopnost přizpůsobit se a fungovat na úrovni vrstevníků. Nejzávažnějším typem pervazivních vývojových poruch je autismus, který nejhluběji narušuje schopnost sociální interakce.

PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA

Poruchy autistického spektra (PAS) jsou podmnožinou pervazivních vývojových poruch. Tento termín zastřešuje děti s nejšířší škálou a mírou symptomů a společnými projevy. Jedná se o poruchy vývojové, projevy se tedy mění s věkem, často velmi dramaticky.

Dětský autismus

Pro autismus jsou charakteristické výrazné problémy v oblasti sociální interakce, opožděný vývoj řeči a odlišný způsob komunikace a navazování sociálního kontaktu. Zhruba u 30 % lidí s touto diagnózou chybí řeč, u dalších 20 % je řeč sice přítomna, ale není funkční. Někteří jedinci mohou mluvit plynule, ale jejich chápání jazyka je málo flexibilní a velmi formální. Diametrálně odlišné mohou být i projevy v sociálním chování. Některé děti s autismem se lidí straní, jiné jsou v kontaktu nepřiměřeně aktivní a bez sociálních zábran. Všechny ale mají potíže se spontánním a plnohodnotným začleňováním do kolektivu vrstevníků a schopnosti vytvářet přátelství. Autismus se také projevuje nápadným chováním, které dítě s autismem odlišuje od svých vrstevníků. Patří sem stereotypní pohyby, rituály, odpor ke změnám, nefunkční opakuje

se manipulace s předměty či úzký okruh většinou velmi speciálních zájmů. Dítě s autismem má také sníženou schopnost učit se a flexibilně reagovat v různých situacích. S autismem se u 50 - 70 % případů pojí mentální retardace.

Mnozí lidé s autismem mají odlišný způsob vnímání. Jsou například přecitlivělí na hluk nebo určitý druh osvětlení, mohou mít neobvykle zvýšený práh bolesti, reagují na sluchové podněty s velkými výkyvy.

Dívčinka s dětským autismem se velmi zajímá o větvičky rozmanitých rostlin – její nejoblíbenější zábavou je jejich pozorování a zkoumání, na procházce si vždy několik větviček utrhne. Velmi se jí líbí, když se jí podaří větvičku rozlomit - zkoumá pak její strukturu, štěpení dřeva apod. Zájem o větvičky ji také motivuje k navázání sociálního kontaktu – o utržení či rozlomení musí často požádat (svým specifickým způsobem) dospělého. K jiným, více rozvíjejícím aktivitám, musí být dospělým výrazněji motivována, spontánně je nevyhledává.

Autismus rozdělujeme do tří kategorií podle úrovně adaptability (tzv. funkčnosti). Ta se projevuje ve schopnosti dítěte přizpůsobit se novým situacím, přijímat nové informace a fungovat v běžném každodenním životě. Prakticky platí, že čím nižší funkčnost, tím vyšší nároky klade dítě na péči okolí.

- **Autismus nízko funkční**
- **Autismus středně funkční**
- **Autismus vysoce funkční**

Atypický autismus

Často sem patří děti, jejichž sociální chování je netlumené, spontánní, ale zároveň zvláštní. Dítě splňuje jen částečně diagnostická kritéria daná pro dětský autismus. Typické jsou potíže v navazování vztahů s vrstevníky a neobvyklá přecitlivělost na specifické vnější podněty. Sociální dovednosti jsou méně narušeny, než tomu bývá u klasického autismu.

Aspergerův syndrom

Typické jsou potíže v komunikaci a sociálním chování, které jsou v rozporu s celkově dobrým intelektem a řečovými schopnostmi dítěte. Lidé s Aspergerovým syndromem mají problémy s navazováním přiměřených vztahů s lidmi, obtížně chápou mimoslovní komunikaci, mimika i gestika bývá značně omezená, někdy negativně reagují na změny, lpí na rituálech, vyznačují se nestandardními zájmy. Způsob uvažování a logika bývá velmi zvláštní. Jsou většinou zařazováni mezi podivíny. Celkový intelekt může být nadprůměrný, průměrný i podprůměrný, vyskytovat se mohou i prvky geniality. Časté je zaujetí těchto lidí pro nějaký specifický okruh zájmů, mívají až encyklopedické znalosti, dokáží o „svém“ tématu často dlouho hovořit. Toho lze využít ve společnosti dalších dětí – např. připravit pro ostatní přednášku... Některé pohyby, výrazy obličeje, způsob vyjadřování i chůze mohou působit nápadně až bizarně. Lidé s Aspergerovým syndromem často trpí úzkostmi a depresemi. Mají sklon k emoční labilitě, následné problémové chování se může objevovat i bez zjevné příčiny. Častým doprovodným jevem je impulzivita, poruchy aktivity a pozornosti. Adaptabilita je snižena, změny v navyklém řádu často snáší s velkými obtížemi. Reakcí bývá chování ve formě rituálů, děti s Aspergerovým syndromem je samy provádí, ale také je mohou vyžadovat od druhých lidí.

Chlapec (Aspergerův syndrom) má největší zájem o dinosaury. Má doma spoustu tematických encyklopedií, ve volném čase si jimi rád listuje. Získal už rozsáhlé znalosti o jednotlivých typech dinosaurů, na obrázku je bezpečně rozezná a dokáže o nich vyprávět. Sbírá rovněž figurky dinosaurů, rád si s nimi hraje. Problémy mu způsobuje, když se k jeho hře nebo listování knihou chce připojit další dítě – má tendenci se rozzlobit, protože má pocit, že mu kamarád chce hračku nebo knihu vzít. Je třeba mu proto opakovaně vysvětlovat situaci, zdůrazňovat, že kamarád si chce jen hrát nebo si společně prohlížet knihu. Postupnou prací se daří chlapcovy zlostné reakce zmírňovat a akceptovat přítomnost vrstevníka při aktivitě. V tomto případě by bylo možné také využít chlapcových znalostí a zájmu k prezentaci před ostatními dětmi. Posílilo by to jeho sociální pozici i přijetí ve skupině.

Společenská integrace

Někteří lidé s Aspergerovým syndromem nemají výrazné problémy s chováním. S pomocí různých nácviků a individuálního empatického přístupu zvládnou docházku do běžné školy.

Pokud si vhodně vyberou zaměstnání a životního partnera, mohou vést zcela běžný život. Okolím mohou být přijímáni jako lidé zvláštní, introvertní, „sví“.

Jak specifické může být u těchto dětí porozumění sociálním situacím, dokazuje následující reakce chlapce s Aspergerovým syndromem: „Jak jako legrace? Jako myslíš humor? Aha, ha, ha, ha. To si musím napsat...“

PROBLÉMOVÉ OBLASTI A PROJEVY U DĚTÍ S PAS

Pro děti s poruchou autistického spektra jsou charakteristické rysy projevující se v těchto oblastech vývoje (triáda): sociální interakce, komunikace, představitivost.

Sociální interakce

Stejně jako v ostatních problematických oblastech vývoje dětí s poruchou autistického spektra, se i v oblasti sociální interakce můžeme setkat s velmi rozličnými projevy. Charakter těchto projevů se odvíjí jak od závažnosti postižení, tak od typu sociální interakce. I s věkem jedince se většinou mění. (Thorová, 2006) Tyto děti při setkání s dalšími osobami reagují různorodě a neplatí dogma, že se vždy kontaktu s druhými vyhýbají. Jedná se ale o určité zvláštnosti v těchto jindy zcela přirozených situacích.

Sedmiletý chlapec s autismem si našel své oblíbence, které velmi rád „očuchává“ – nejlépe vlasatou část hlavy. Tato setkání pak pro něj znamenají výtečnou motivaci při každodenních činnostech. Po splnění úkolů má slíbenou odměnu – návštěvu oněch vyvolených...

Tyto zvláštnosti v sociálních vztazích se projevují zejména nezájmem o druhé, obzvláště o děti, uzavřeností, projevuje se nedostatek vzájemnosti. Kontakt s ostatními dětmi některým dětem s PAS nevádí, třeba je i vyhledávají, ale nedokáží se bez speciálního nácviku účastnit opravdové sociální hry.

Chlapec s PAS (8 let) dobře přijímá přítomnost ostatních dětí a je schopný i velmi jednoduché společné hry s jedním z kamarádů – honění se kolem třídy. Nerozumí

však už pravidlu střídání rolí při honěné a neumí se zapojit do složitějších her (spolupráce při hře s autem, půjčování hraček...). Nerozumí, co se po něm požaduje.

Komunikace

Poruchy autistického spektra jsou spojovány především s poruchou komunikace. Tyto děti si buď řeč na komunikační úrovni vůbec neosvojí (zhruba polovina), nebo je zde zaznamenán odlišný vývoj řeči s četnými abnormitami. Porucha komunikace je jak v oblasti porozumění, tak v oblasti vyjadřování; verbální i nonverbální (Thorová, 2006).

Některé děti s poruchou autistického spektra vykazují odlišnosti ve vývoji v oblasti komunikace již ve stadiu žvatlání. V předškolním období se u těchto dětí stává, že si na rozdíl od zdravých dětí osvojí jen několik málo jednotlivých slov, které určitou dobu užívají a poté opět vymizí. Mnoho z nich po tomto stadiu řeč nepoužívá. Často zůstávají u echolálie (opakování slyšeného) a také palilálie (neustálé opakování vlastních slov). Právě v důsledku echolálie užívají chybně osobní zájmena, především zájmeno „já“. Vlastní chápání funkce jazyka bývá u autistických dětí téměř znemožněno, přestože chápou význam jednotlivých slov správně. Díky tomu dochází k situaci, kdy i přes dobrou slovní zásobu nechápou význam těchto slov ve slovních spojeních.

Naopak u dětí s vysokofunkčním autismem či Aspergerovým syndromem slovní zásoba dosahuje mnohdy nadprůměru – řeč však působí často strojeně a bývá ulpívavá. Komunikace těchto dětí pak bývá monotematická, slouží spíše sdělování či zjišťování (ujišťování), než klasickému sdílení.

Vzhledem k tomu, že děti s PAS nesprávně užívají zájmena, komunikujeme s nimi odlišným způsobem. Např. dítěte se neptáme „Chceš napít?“ Ale použijeme „Chci napít“? Dítě odpoví podle správného vzorce „Chci/nechci napít.“

Komunikace s každým dítětem s PAS je odlišná, je třeba vždy i za spolupráce s rodiči zjistit, na jaký způsob bude dané dítě nejlépe reagovat. S dětmi se středním a těžším stupněm postižení se vyplácí komunikovat s podporou augmentativní a alternativní komunikace, zejména s pomocí piktogramů, fotek, obrázků či konkrétních předmětů. Využívají se i reálné fotografie rodiny, situací, prostředí.

V jednom období chlapce s PAS (vysokofunkční autismus) bylo nutné při komunikaci s ním držet v ruce jeho oblíbené plyšové zvířátko a mluvit jeho prostřednictvím. On následně odpovídal danému zvířátku.

Představitost a chování

Právě problémy v oblasti představitosti u dětí s poruchou autistického spektra způsobují, že je narušena také schopnost imitace a symbolického myšlení a v důsledku toho nedochází k rozvoji hry a učení. Tyto děti upřednostňují činnosti dětí podstatně mladších, důležitá je pro ně předvídatelnost, a tak se upínají ke stereotypům (Thorová, 2006).

Odlišnosti v oblasti chování se u dětí s autismem projevují již během prvního roku života. Vyskytují se u nich stereotypy v motorické oblasti, tedy opakované pohyby jedné či více částí těla (třepotání rukama, kroucení rukou, rychlé pohyby prstů před očima, kolébání tělem ze strany na stranu, přešlapování, chození po špičkách atp.). Objevuje se zde riziko, kdy určité stereotypy vykrystalizují až do sebezraňujících variant – vzhledem ke snížené citlivosti např. bouchání hlavou do zdi, o podlahu, zamačkávání očí atd. V jistých případech se stereotypní motorické chování neprojevuje vůbec – mívají ale jiné stereotypní aktivity, např. zvukové.

Sedmiletý chlapec (Aspergerův syndrom) je plně zaujat automobily a autobusy. Je to jeho jediné téma, které neustále dokonale kreslí. Naučil se veškeré městské autobusové linky a procházky si zpestřuje počítáním od jedné a číslo značící autobusovou linku nahrazuje slovy AUTOBUS, AUTOBUS a počítá dál...

Při zájmech těchto dětí je velmi zřetelná mnohem vyšší zaujatost do činnosti, než je běžné u dětí ostatních, jistá dávka neodklonitelnosti, ulpívavosti, již zmiňovaného stereotypu. Právě v případě, kdybychom chtěli činnost přerušit či změnit, můžeme se setkat s problémovým chováním, jako je křik, agrese, panika. Stejně takové dítě reaguje i na jinou neočekávanou změnu, na kterou není dobře připraveno, neboť ji nedokáže pochopit (Thorová, 2006).

Chlapec s PAS při každém rozrušení přešlapuje z jedné nohy na druhou. Při jakékoli (obzvláště pozitivní) emoci pak vášnivě třepotá rukama, odfrkuje a kolébá se dopředu.

INTEGRACE DĚTÍ S PORUCHAMI AUTISTICKÉHO SPEKTRA V RÁMCI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Integrace dětí s poruchami autistického spektra do běžných škol i mimoškolních aktivit je jistě jednou z nejnáročnějších. A to proto, že toto postižení tak zásadně ovlivňuje celou osobnost dítěte. Zajisté bude rozdíl, jestli chceme integrovat dítě s vysokofunkčním Aspergerovým syndromem nebo s nízkofunkčním autismem.

Při práci s dětmi s PAS se osvědčuje metoda **strukturovaného učení (vizuálně podporovaného)**. Tento způsob metodiky pracuje převážně s tím, že dítě s PAS se obtížně orientuje v okolním světě, má ztíženou orientaci v prostoru, čase i událostech. Proto mu musíme upravit prostředí tak, aby dítěti dodávalo jistotu a to potom mohlo snáze předvídat, co nastane. Toho docílíme např. vyhraněním jednotlivých částí v prostoru ke konkrétním činnostem (stůl na práci, prostor pro odpočinek, pro hru...), časovou strukturou toho, co bude následovat po pozdravu, po písničce... To vše je potřeba udělat tak, aby dítě tuto strukturu mohlo v průběhu dne sledovat (např. nalepit dané piktogramy na lištu, která symbolizuje celý den, příp. odpoledne na kroužku...).

Vyhledejte si na internetu informace ke strukturovanému učení, k tvorbě strukturovaného programu, kontaktujte blízkou organizaci pečující o děti s PAS a požádejte o konkrétní ukázkou tohoto metodického systému.

Často může být problémem motivovat dítě s PAS pro činnost, kterou chceme podnikat. Je výhodné využít zájmu, který dítě má (např. rád řadí auta do garáže, miluje prohlížení knih se zvířátky...). Po vykonání námi požadované činnosti se může za odměnu chvíli věnovat své oblíbené aktivitě. Abychom pro dítě pochopitelněji stanovili čas, který musí věnovat úkolu, můžeme mu např. natáhnout minutku (čas pro děti s PAS bývá značně neuchopitelný).

Strategie využitelné při práci s dítětem s PAS

- Využívejte základy strukturovaného učení
- Strukturujte tedy prostor, čas i program odpoledne

- Odměňujte dítě za vykonaný úkol (odměnou může být oblíbená činnost či sladkost, pamlsek..., vhodné je domluvit se s rodiči)
- Držte se rituálů a režimu, na který je dítě zvyklé
- Na jakoukoliv změnu je třeba dítě připravit pomalu, postupně i s podporou rodiny
- Při změnách činností a přechodech musíme dodat dostatečně jasné klíče pomocí hodin nebo počítání.
- Pravidla chování musí být stanovena velmi konkrétně
- Dítě většinou potřebuje více času na aktivity spojené se psaním, kreslením, oblékáním
- Velmi pomáhá vnesení jasných pravidel, zviditelnění posloupností činností. Kompenzuje se tak handicap v oblasti plánování, organizování, v časové orientaci
- Většinou tyto děti potřebují větší míru vysvětlování, více času a vizuálních příkladů, než zadání pochopí
- Nenuťte dítě do týmové spolupráce, pokud mu zásah kamarádů ruší jeho postup a rituály
- Při komunikaci s dítětem s PAS využívejte prvků alternativní či augmentativní komunikace, zapojte do ní i ostatní děti, kamarády
- Dodržujte dohody
- Intenzivně spolupracujte s rodiči

PŘEDSUDKY

- *Žijí ve svém světě, nevnímají okolí*
- *Neradi se mazlí a dotýkají*
- *Má určité výjimečné schopnosti alespoň v jedné zájmové oblasti*
- *Autista neumí dávat najevo city*
- *Chová se hrozně, je nevychovaný*

Na vámi pořádaný tábor se přihlásilo i dítě s Aspergerovým syndromem ze zookroužku, který vedete. Promyslete si, co vše bude třeba dopředu zajistit. Budete potřebovat asistenta? Jak zajistíte, aby bylo dítě schopno dodržovat denní řád?

Bude mít svoji vlastní nástěnku se všemi činnostmi, které jej během dne čekají? Bude mít chatku společnou s kamarádem nebo dospělým? Jaké jsou výhody jednotlivých varianty?

SLOVNÍK ODBORNÝCH VÝRAZŮ

Pervazivní vývojové poruchy – jedná se o duševní poruchy, které pronikají do celé osobnosti (pervazivní), což znemožňuje úspěšně se adaptovat ve společnosti, s věkem se jejich projevy mění (vývojové)

Strukturované učení – jedná se o metodiku výchovy a vzdělávání dětí s autismem, vnáší strukturu a řád do jimi chaoticky vnímaného prostředí, využívá přitom prvky alternativní a augmentativní komunikace (TEACCH program)

Adaptabilita – schopnost pružně se přizpůsobit nárokům každodenního života

Autistické rysy – dříve užívaný termín pro PAS, je však velmi vágní a nejednoznačný, proto se jeho používání nedoporučuje

Dezintegrační porucha – řadí se mezi PAS, je málo častá, dítě s touto poruchou se vyvíjí do druhého až čtvrtého roku normálně, poté nastává období regrese zejména v oblasti řeči a sebeobsluhy

Rettův syndrom – řadí se mezi PAS, jedná se o kombinované neurologické postižení, které má velmi závažný dopad na somatické, motorické i psychické funkce dítěte. Mezi stěžejní symptomy patří zhoršení kognitivních schopností a ztráta účelných pohybových schopností rukou

DOPORUČENÁ LITERATURA

Thorová, K.: Poruchy autistického spektra. Portál, Praha 2006

Attwood, T.: Aspergerův syndrom. Portál, Praha 2005

Gillberg, Ch., Peeters, T.: Autismus – zdravotní a výchovné aspekty. Portál, Praha 2003

Schopler, E.: Příběhy dětí s autismem. Portál, Praha 1999

Haddon, M.: Podivný případ se psem. Argo, Praha 2004

Williams, D.: Nikdo nikde. Svoboda, Praha 1995

Isaacson, R.: Léčba koněm. Portál, Praha 2011.

Grandin, T.: Mozek autisty. Mladá Fronta, Praha 2014.

www.autismus.cz

www.apla.cz

<http://www.zasklem.com/>

Instituce, kde nám mohou pomoci:

APLA - Asociace pomáhající lidem s autismem

Speciálně pedagogické centrum

Autistik - <http://www.autistik.eu/>

Za sklem - <http://www.zasklem.com/>

